

ABİD TAHİRLİ

AMEA Ədəbiyyat İnstitutu

E-mail: habiddahirli@gmail.com

ABAY DAĞLININ “FÜZULİ” PYESİ – “...MİLLİ DUYĞUNUN MÜMTAZ MƏHSULU”

Mühacirət ədəbiyyatının tanınmış nümayəndələrindən Abay Dağlı 1968-ci ildə İstanbulda nəşr etdiyi “Füzuli” pyesində dahi Azərbaycan şairi Məhəmməd Füzulinin bədii obrazını yaratmışdır. Məqalədə pyesin ideya-məzmunu, sənətkarlıq məsələləri, Füzuli və digər obrazların xarakterik xüsusiyyətləri təhlil olunur, onların həyat və düşüncə tərzini ilə bağlı mülahizələr irəli sürülür, əsərin aktuallığı və əhəmiyyəti nəzərə çatdırılır.

Bu pyeslə Abay Dağlı nəinki mühacirət, eləcə də bütövlükdə Azərbaycan ədəbiyyatında ilk dəfə Məhəmməd Füzulinin bədii obrazını yaratmağa müvəffəq olmuş və “ədəbiyyatımızın mühüm bir əksliyini tamamlamışdır”. Əsərin başlıca ideyası odur ki, xalq böyük şəxsiyyətləri, qüdrətli sənətkarları, milli-mənəvi irsi, adət-ənənələri ilə tanınır, tarixdə qalır. Nəsildən-nəslə ötürülən bu dəyərlər xalqın qürur, iftixar mənbəyi və dik başla yaşamağa əsas verən stimuldur.

İdeyaca aktual və məzmun baxımından maraqlı olan pyeslə Füzuli əsasən eşq-məhəbbət motivi və yaradıcılıq qayəsi kontekstində işlənsə də, bitkin obraz təəssüratı yaradır və dahi şairin bir mütəfəkkir kimi qavranılması, diqqətgörüşünün açıqlanması baxımından da əhəmiyyət kəsb edir.

Açar sözlər: mühacirət ədəbiyyatı, Abay Dağlının pyesləri, “Füzuli” pyesi, Əli Nihad Tərən.

Azərbaycan ədəbiyyatında tarixi mövzulu dramaturgiyanın uğurlu nümunələri çoxdur. Cəfər Cabbarlı, Hüseyn Cavid, Səməd Vurğun, İlyas Əfəndiyev, Bəxtiyar Vahabzadə kimi... sənətkarlar əsərləri, əməlləri ilə xalqımızın tarixində və taleyində rol oynamış şəxsiyyətlərin həyat yoluna müraciət etməklə bir tərəfdən milli-mənəvi dəyərlərimizin güc, ilham, yenilməzlik və qürur mənbəyini tanıdır, təbliğ edir, yaşadır, ona yeni nəfəs verir, digər tərəfdənsə söz-sənət xəzinəmizi zənginləşdirmiş olurlar. Parlaq zəkası, fundamental tədqiqatları, iti qələmi ilə ədəbiyyatşünaslıq elminin yol göstəricilərindən birinə çevrilən prof. Yaşar Qarayev ədəbi irsimizdə tariximizin min ili, tarixi xadimlərimizin böyük bir dəstəsinin bədii surətlərinin əhatə olunduğunu, Babək, Xaqani, Nizami, Nicat Şirvani, Xətai, Nəsimi, Mirzə Şəfi, Mirzə Fətəli, Seyid Əzim, Səhhat, N.Nərimanov, Qaçaq Nəbi, ... haqqında əsərlər yarandığını qeyd edir və yazır: “Xalqın milli mənəviyyatının müasir mərhələdəki təkamülünü onun tarixi keçmişinin realist bədii tədqiqi zəminində izləmək və müasirliyin doğurduğu bir çox köklü suallara cavab tapmaq bu əsərlərin ən yaxşısıdır üçün ümumi olan başlıca ideya-bədii və vətəndaşlıq məqsədini təşkil edir [1, s. 382].

Böyük tənqidçinin bu fikrini eyni dərəcədə mühacirət irsinin qayəsinə də şamil etmək olar. “Böyüklərimizi yalnız elmi əsərlərlə tanımaq kafi gəlməz. Onları birer örnək şəxsiyyət olaraq ədəbi əsərlərlə də canlandırmaq gərək” [2, s. 7] – yazan mühacir dramaturq Abay Dağlı məhz bu niyyətlə də “Füzuli” pyesində dahi Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri Füzulinin bədii obrazını yaratmışdır. Abay Dağlının əsərin girişində yazdığı “Füzuli” pyesləri” adlı yazısından məlum olur ki, dramaturqun 3 pərdə 9 şəkildən ibarət

mənzum "Füzuli" pyesinin ilk variantı 1961-ci ildə kiçik tirajla Ankarada işıq üzü görmüş, "faqət, ilgisizlik üzündən böylə bir yayın üçün uzun yıllar kaybedilmişdir" [2, s. 7]. Daha sonra görkəmli türk füzulışünası, professor, doktor Əli Nihad Tərlən (1898, İstanbul-1978) pyesin yeni variantını oxuyaraq onu yüksək dəyərləndirmiş, dramaturqun öz təbiri ilə desək, onun "hıcranlı ruhuunu ihya etmişdir" (ruhuna yenidən can vermişdir – T.A.). Beləliklə, əsərin təkmilləşdirilmiş variantı professor, doktor Əli Nihad Tərlənin "Füzuli və "Füzuli" pyesi adlı giriş sözü ilə 1968-ci ildə İstanbulda nəşr edilmişdir.

Əsərin təhlilinə keçməzdən əvvəl Füzülinin Azərbaycan bədii və elmi ədəbiyyatındakı yerinə qısaca də olsa, nəzarət salmaq istərdik. Füzülini bir şair, bir ədəbiyyat nəzəriyyəçisi, bir alim kimi səciyyələndirən fikirlərə onlarca kitab, monoqrafiya, dissertasiya, yüzlərlə məqalə həsr olunmuşdur, desək yanlışdır. Fırudun bəz Kəçəri, Məhəmməd Əmin Kəşulzadə, Abdulla Sur, Bəkir Çobanzadə, Salman Mümtəz, Mir Cəlal, Həmid Araslı, Məmməd Cəfər, Əkrəm Cəfər, Azadə Rüstəmov, Fuad Qasımsadə, Samət Əlizadə, Sabir Əliyev, Mirzəgə Quluzadə, Əlyar Səfərlı, Rafael Hüseynov, T.Kərimli, Hacı Ələmdar Məhır, Gülşən Əliyeva – Kəngərli..., həmçinin Avropanın Yozef fon Hammer, Braun Rio, Beqli, Aıbb, Rusiyanın D.Smirnov, A.Krımski, Y.E.Bertels, Şərqin Nəcəddin Xəlil Onan, Abdülqədir Qaraxan, Hasibə Məziqöglü, Əli Nihad Tərlən, Ata Tərzibəzi, Əbdüləziz Səmin Bayatlı, Mehmed Mehdi Bayat, Fərrux Fayıq Köprülü, Əbdüllətif Bəndəroğlu, İbrahim Dəkuhunu, Hüseyn Əli Məhfuz kimi alimlərin tədqiqatları dahi şairin zəngin irsinə verilən böyük dəyərdir. Füzülinin bədii obrazı isə ilk dəfə Xalq şairləri Bəxtiyar Vahabzadənin "Şəbi-hıcran" və Rəsul Rzanın "Füzuli" poemalarında yaradılmış, məhəbbət şairinin ilahi istedadı, ədəbi-tarixi və bədii-fəlsəfi kimliyi bütün yönləri ilə açıqlanmışdır.

1956-cı ildə şairin ölümünün 400 illiyi dünya miqyasında, o cümlədən, SSRİ-də qeyd olunmuş, əsərləri, biblioqrafiyası nəşr edilmiş, xatirəsinə "Dahi Azərbaycan şairi Məhəmməd Füzuli" adlı poçt markası buraxılmışdır. Füzülinin poetik irsi kinematografıçılarla da ekran əsəri yaratmağa ruhlandırılmış, onlar 1958-ci ildə Məhəmməd Füzülinin vəfatının 400 illiyinə ithaf olunan eyniadlı film yaratmışlar. Filmdə şairin ata babasının Azərbaycan İraqa köçməsi, şairin Kərbəladə anadan olması, yaradıcılıq barədə danışılır. Azərbaycan kinosunda bir epizodla da olsa, Füzülinin bədii obrazı ilk dəfə olaraq, bu filmdə yaradılmışdır. 1994-cü il YUNESKO xətti ilə Füzuli ili elan olunmuş, dünyanın bir çox ölkələrində dahi şairin yubileyi ilə bağlı tədbirlər keçirilmişdir. Azərbaycan Milli Bankı 1996-cı ildə şair və mütəfəkkir Məhəmməd Füzülinin həyat və yaradıcılığının 500 illiyinə həsr olunmuş 100 manat nominalında qızıl, 50 manat nominalında isə gümüş xatirə sikkələri buraxmışdır. Dahi Azərbaycan şairinin anadan olmasının 500 illik yubileyinə həsr edilmiş təntənəli gecədə çıxış edən Heydər Əliyev dünya mədəniyyətini zənginləşdirən Füzuli irsinə yüksək qiymət vermişdir. 1996-cı ilin oktyabrında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev Sərəncamı ilə Əlyazmalar İnstitutuna dahi şair və mütəfəkkirimizin adı verilmişdir. Üzeyir Hacıbəyovun Füzülinin "Leyli və Məcnun" poeması əsasında yaratdığı eyni adı opera, bəstəkar Cahangir Cahangirovun "Füzuli kantatası", Füzülinin Bakıdakı məhəbbət abidəsi, respublikanın rayonlarından birinə onun adının verilməsi Azərbaycan xalqının dahi şairinə irsinə verdiyi qiymətin təzahürüdür.

Abay Dağlının "Füzuli" pyesi isə bir mühacir dramaturqun qüdrətli söz ustasının şərfinə özünəməxsus töhfəsi, onun xatirəsinə ucaltdığı ədəbi abidədir. Bütün mühacirlər kimi Vətən həsrəti ilə yaşayan Abay Dağlı da Azərbaycanda baş verən ictimai-siyasi, ədəbi-mədəni hadisələri izləyir, onlara münasibət bildirirdilər. Mühacir dramaturq Mə-

həmməd Füzülinin yubileyi münasibəti ilə ölkəmizdə həyata keçirilən tədbirlərdən az-çox xəbərdar idi. Təsəffüf deyil ki, o, əsərə yazdığı "Füzuli pyesləri" adlı məqalədə də "Bügünkü Azərbaycanda Füzülini doğumundan etibarən tanıdan uzun bir mənzum hekayə yazılmışdır" [2, s. 9] – deyə qeyd edir. Doğrudur, o, əsəri və müəllifin adını çəkmir, lakin tam əminliklə söyləmək olar ki, söhbət Bəxtiyar Vahabzadənin və onun "Şəbi-hıcran" poemasının gedir. Ehtimal etmək olar ki, Abay Dağlı Bəxtiyar Vahabzadənin poemasından da müəyyən qədər bəhrələnmişdir. Çox güman ki, pyesdəki qəhrəmanlardan "Hıcran" adı da Bəxtiyar Vahabzadənin əsərində adıdakı sözbirləşmədən – "Şəbi-hıcran"dandır.

Professor Əli Nihad Tərlən yuxarıdakı əsərini çəkdiyimiz "Füzuli və "Füzuli" pyesi adlı giriş sözümdə Avropada nöinki tanınmış, hətta ortabab şairlərin həyatlarına dair əsərlər yazıldığını, onların da millətlərinə ədəbiyyat tarixlərinin "ağır və ciddi havasının xaricində bir sənət atmosferi içində" tanıdığını, bununla da "ədəbiyyatımızın mühüm bir əskikliyi"ni aradan qaldırdığını qeyd edir. Abay Dağlının Füzuli haqqında pyes yazmaq təşəbbüsünü təqdir edən tənqidçi, yazır ki, möhtəməl şair dahi bir qərb türkcəsi şivəsi ilə səhnənin imkan verdiyi qədər bizi çox yaxından əşinə oldurmuş Füzülinin lirizim dünyasına ustalıqla çəkir, "qüsuruz bir nəzm dili" ilə böyük şəntəkləri bir həyat səhəsi içində bizə göstərir [2, s. 4]. Prof. Əli Nihad Tərlən bəzi cümlələrini rəğmənm əsəri "yüksək qabiliyyətin və milli bir duyğunun mümtəz bir məhsulu" adlandırır [2, s. 5].

Pyesdə dramaturq Füzuli obrazını böyük sevgi ilə tərənnüm edir, onu eşqi yolunda cəfa çəkən, məhəbbətinin hər şeydən üstün tutulan ideal bir aşıq kimi vəsf edir. Əsəri oxuduqca, Füzülinin hiss-hayacanları, duyğu və düşüncələri dahi şair Füzülinin yaratdığı Məcnunu xatırladı. Abay Dağlının əvvəl Füzuli öz portretinin bədii-fəlsəfi və ecazkar ştrixlərini vurmuşdur:

Məndə Məcnundan füzün aşılıq istədedi vəv
Aşıqı sadiq mənəm, Məcnunun ancaq adı var

Yaxud:

Sürdü Məcnun növbəti, indi mənəm rüsvay-i eşq
Doğru derlər, hər zaman bir aşıqın dövrüandir.

və ya

Lövhi-ələmdən yudum eşq ilə Məcnun adını
Ey Füzuli, mən dəxi ələmdə bir ad eylərdəm.

Abay Dağlı Füzülini tamamilə "məcnunlaşdırmağa" səy etmir, doğrudur onun qəhrəmanı da dəlicesinə aşıqdır, lakin o, daha real düşüncür, hissələrin yox, ağıln dikəti isə hərəket edir. Füzuli də Məcnun kimi ictimai mühtəli uğurlaşma bilimi, ədalətsizliyə dözmür, onun həssas və zəngin daxili aləmi bu cür həyat tarzi ilə barışmış, cəmiyyətin çürüklüyünü aydın dərk edir. Məcnun Leylinin eşqi ilə səhralara üz tutur, Leyli ilə rastlaşanda isə ondan imtina edirə, Füzuli xəstə, qaçsınız halda onun görüünə gələn Hıcran sevinc və həyəcanla qarışılmağa hazırlaşır. Dərvişin və Əbu Mervanın dediyi kimi, Füzülinin qəyəsi, fikri-zikri qız və qadın deyildir. Füzuli ona bütün qəlbi ilə vurulan Füzülinin sevidiyini, onun yolunu gözlədiyini gizlətmir. Yaxşı da istəyində israrlıdır, fikrindən dönmür, Hıcran qayıdarsa "mən kölə olurum, o, xanım olur" (2, s. 77) – deyir. Füzuli Hıcrana sadaqəti, vəfəsi, təmkinli davranışı, qədribənliliyi ilə, Yaxşı öz məhəbbəti uğrunda mücadiləsi, təmiz qəlbi, səif niyyəti, söza, sənətə vurgunluğu, nəcibliyi və mülayim xasiyyətini ilə oxucunun yadında qalır. Pyesin fənişində zəif, zorla hərəket edən, Füzülinin qəçəyinə atılmaq istərkən

"Ah, Mehmed, Mehmedim, Hıcrandır adım,
Sən bəni unutdun, ben unutamadım" [2, s. 93] –

deyə yerə yıxılıb hərəkətsiz qalan Hicran əsərdə yalnız bu misralarla, ilk və son dəfə görünür. Balacanın dediklərindən məlum olur ki, Hicran İraqda köçmənlə ailəsində dünyaya gəlmiş, haddi-buluğa çatdıqda, Füzuli ilə sevimiş, bir müddət sonra isə ata-anaya ilə birlikdə Vətənə dönmüşlər. Füzulinin dilindən bütün əsər boyu düşməyən Hicran obrazı oxucunun yadında qalır və onda böyük təəssürat oyadır: Pyesin başlanğıcında rəyasında Hicranı görəndə Füzuli

Sevgi və sevdalar bir hicran olur,
Hicranlı könüllər bir vitan olur – deyə sayıqlayır [2, s. 13];
Yaخشını tanıfılayın Balacaya:
Garçi bu dünyada güzəllər çoxdur,
Fakat Hicranımın bənəzi yokdur – söyləyir [2, s. 29];

Füzuli sevgilisinə yazdığı məktubu "...Hicran dərduylə duydug acıyı" deyərək [2, s. 51] Vətənə çatdırmaq üçün Xankışığı verir;

Onu Yaخشı ilə görüsdümmək istəyənlərə Füzuli soruşur:
Kalbimdə dərd ocaşar, fiğan yüksələr,
Hicranlı bir aşık nə yapa bilir? [2, s. 53];

Atabeyli bekarlığa son qoymağın, evlənməyin lazım olduğunu Füzuliyə deyəndə o, yenə Hicranı xatırlayır və "hicranlı dərdim qəlbimdə qalsın" – deyə ona cavab verir [2, s. 57].

Abay Dağlı bütün bunlarla Füzuli sədaqətini, onun məhəbbətini nakam, uğursuz, lakin ulvi, saf, olduğunu qabarda bilmişdir.

"Söz mülkünün padşahu" Füzuli ustadı Həbibə və Nəvaini yüksək dəyərləndirir, onlardan öyrənib, onların yolu ilə gətdiyini, onlara borclu olduğunu səmimiyyətlə söyləyir. Abay Dağlıın Füzulisi dövrə, dövrəyə qarşı əz qala üsyan edir və bu zaman şairin "qəm karvanı"na daha bir yük – "ictimai dərd" də qoşulur:

Gözəllik bəhanə, eşq bəhanə,
Mən ağı söyləyəm qanlı cahana – [2, s. 74]
deyə fəğan edən şairin şikayətləri əbəs heç də deyil:
Mötəbər bir məqam yox bu ölkədə,
Gördüm ki, o yerdə, o mərəkədə,
Laqqırtı alımr, kəlam alınmaz,
Rüşvət deyil deyə, salam alınmaz!.. [2, s. 92].

"Ruhum da qəlbim də Allahımladır" söyləyən [2, s. 68], İslama qəlbən iman gətirmiş, bütün yaradıcılığında bu dinə sonsuz ehtiram və rəğbət bəsləyən Məhəmməd Füzuli böyük mütəfəkkir, dini alim və Əhli-beyt əşiqidir. Bu baxımdan Kərbəla müsibətindən bəhs edən "Hədiqətüs-südə" əsəri şairin yaradıcılığında xüsusi yer tutur. Aydındır ki, bu məqam və zəka sahibi hər cür təriqətçiliyin, məzhəbciliyin fəvqındadır. Abay Dağlı da pyesdə obrazların dili ilə İslam dini və dövlətləri arasındakı təfriqləri kəskin tənqid edir. Bu baxımdan da pyes Bəxtiyar Vahabzadənin baş qəhrəmanı şair Məhəmməd olan "Şəbi-hicran" poemasının ideyası ilə üst-üstə düşür. Füzuli Bəxtiyar Vahabzadənin misraları ilə sual edir:

O, hələ uşaq ikən
Düşünmüş için-için:
"Bu yollar, təfriqətlər,
Təriqətlər nə üçün [3, s. 24].

B. Vahabzadə yazır ki, Füzuli taxt-tac namına İslama ikitirəlik salanları, qanlar tökənləri görür və tarixin bu amansız olaylarına şahidlik edir. Qüdrətli söz ustası fəryad qoparır:

Şərçin dərdi böyükdür qədim tarixi qədər,
Didir biri-birini təriqətlər, nəsilər,
Qardaş qardaşa düşmən, oğul ataya düşmən,
Didir biri-birini qaخانlar hikkəsindən [3, s. 24].

Abay Dağlıın əsərində saxta "şair, mürsid, övliya", yalançı, şərbəz din və təriqət təəssübəkəsi, türkə, onun dilinə, ədəbiyyatına haqəratlı baxan Əbu Mərvan, yaltaq, xain Dərviş, kəmfürsət və ağcöz İbni Yamanni, həmçinin qorxaq, səbətsiz Təkə və Göycənin bəd əməlləri, qərəzli sözləri Füzulinin və onu sevənlərin qəzəbinə tuş gəlir. Əsərdə özünə epizodik, lakin məhəbbətə yer alan klassik şair Həbibə də təriqətlərərs hərbdən hiddətlənir və qəzəblə deyir:

Durumu fəcidir, bu devrimizin,
Bu bir nöqsandır tariximizin,
Dün çoxdu Yıldırmı və Timuri-lang,
Bu gün də soydaşlar yapıyor bir cəng [2, s. 70].

Mühacirət ədəbiyyatının tanınmış tədqiqatçısı N.Cəbarlı "Abay Dağlıın mühacirət dövrü yaradıcılığı" monoqrafiyasında yazır ki, pyesdə dramatik stüjetin əsasını məhəbbət xətti təşkil etsə də, A.Dağlı qəhrəmanının səciyyəsinə əlavə – köməkçi xətlərlə də dolğunlaşdırır. Bu zaman tədqiqatçı əsərdə Füzuli ilə ideoloji müxalifətə olan şəxslərin qarşılaşdırılması səhnəsini xatırladı və doğru olaraq göstərir ki, dahi şairin bir mütəfəkkir kimi qavranılması, dünyagörüşünün açıqlanması baxımından konkret dramaturji funksiyaya daşıyır. Eyni zamanda qeyd olunmalıdır ki, dramaturq pyesdə Füzulinə bizzə həm də bir qürbətçi, dövrün gərdsinə, məmur özbaşnalığına, rüşvətخورluğa, haqsızlığa, dini ayır-seçkiliyə, təriqətçiliyə qarşı etiraz edən, müqavimət göstərən, humanist, mərhəmətli, təvəzökar və qədrbilən insan və kəlam sahibi kimi təqdim etməyə, tanıtmağa çalışır.

Pyesdə köçmənlərin Füzuli ilə, eyni zamanda şairi gözü götürməyən, yerli xudpəsənd, xəbis tiplərlə, məzhəbcilərlə münasibəti, qürbətçilərin həyat tərzı, yay diyarda milli adət-ənənələrlə bağlılığı, onların Vətan həsrətli, düşüncələri, qayğıları kifiyat qədar maraqlı və geniş işıqlandırılmışdır. Abay Dağlı pyesdə Füzuliyə, onun aşıqlarına, köçmənlərə rəğbətini, sevgisini gizlətmir, bu duyğunu hər sətirdə buruzur verir.

Abay Dağlıya tələdşələrinin nisgilli, dərdi, ağırsı doğmadır, odur ki, pyesin köçmənlərlə bağlı hissələri daha təbii, inandırıcı və təsirli görünür. Dramaturq sanki sevimli qəhrəmanlarının dili ilə özi nalə qoparır:

Ömür bəhərimin oğlan çağında
Açmışdı çiçəyim, gülüm ay, ay balam.
Qafılın qoynunda, Xan bulduğunda,
Ördəklı, qazlıydı, gülüm ay balam.
Bağında, bağçamda güllərim soldu,
Adım da dəyişib bir qərib oldü.
Dünyanın dərdləri kalbimə doldu,
Bu dərdimin sonu ölüml, ay balam [2, s. 87].

Burada bir məqam da diqqətdən yayınmamalı, oxucunu çaşdırılmamalıdır. Abay Dağlıın pyesdə bəhs etdiyi köçmənlər əsrlər boyu İraqın şimalında məskunlaşan qədim türk etnosu türkmənlər yox, XVI-XVII əsrdə Azərbaycandan köçən həmavətənlərmişdir. Onlar qürbətə də milli dəyərlərini, adət-ənənələrə riayət edir, doğma dildə danışırlar. Abay Dağlı köçmənlərin tut səhnəsini təsvir edərkən bu məqamı xüsusi diqqətə çatdırır [2, s. 62].

"Füzuli" pyesinin təhlili aşağıdakı elmi-nəzəri nəticələrə gəlməyə əsas verir:

– Abay Dağlının bu pyesi ilə nainki mühacirət, eləcə də bütövlükdə Azərbaycan ədəbiyyatında ilk dəfə dram əsərində Məhəmməd Füzulinin bədii obrazını yaratmağa müvəffəq olmuşdur;

– mühacir müəllif əsəri ilə əsas bədii-estetik məqsədini bəyan edir: xalq böyük şəxsiyyətləri, qüdrətli sənətkarları, milli-mənəvi irsi, adət-ənənələri ilə tanınır, tarixdə qalır. Nasıldan-naslı ötürülən bu dəyərli xalqın qürur, iftixar mənbəyi və dik başla yaşamağa əsas verən stimuludur;

– pyesdə Füzuli əsasən eşq-məhəbbət motivi və yaradıcılıq qayəsi kontekstində işlənsə də, bitkin obraz təəssüratı yaradır;

– bir sıra müəlliflər haqlı olaraq “Füzuli” pyesini bədii-estetik baxımdan zəif, dramaturji baxımdan qüsurlu olduğunu [5, s. 6, 7; 2, s. 4-5; 3, s. 12; s. 55] qeyd etsələr də, pyesin ideya və məzmun baxımından dəyəri, aktuallığı inkar olunmazdır və böyük şairin “bir mütəfəkkir kimi qavranılması, dünyagörüşünün açıqlanması baxımından” [3, s. 19] da və əhəmiyyət kəsb edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Qarayev Yaşar. Bədii qəhrəman: tarixi mövzu və müasir poetika axtarışları. Seçilmiş əsərləri: 5 cildə, V c. Bakı: Elm, 2016, 728 s.
2. Dağlı A. Füzuli. İstanbul, 1968, 93 s.
3. Dağlı N. Abay Dağlının mühacirət dövrü yaradıcılığı. Bakı: Elm, 2009, 72 s.
4. Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri: İki cildə, II c (Poemalar). Bakı: Öndər, 2004, 320 s.
5. Elçin. Mühacir ədəbiyyatımızın tədqiqi. “Ədəbiyyat” qəz. 2017, 8 iyul, s. 6-7.
6. Sultanlı V. Azərbaycan mühacirət ədəbiyyatı. Bakı: Şirvanşəh, 1998, 160 s.
7. Tahiri A. Şuşalı, Şuşasız Abay Dağlı. “525-ci qəzet”, 2014, 4 iyun.
8. Tahiri A. Abay Dağlının “Okullular” pyesi, AMEA-nın Xəbərləri. Humanitar elmlər seriyası, № 2, 2014, s. 72-76.
9. Tahiri A. Abay Dağlının “Onlar türklərdi” romanında repressiyanın bədii itihamı (çapdadır).
10. Tahiri A. Abay Dağlının “Onlar türklərdi” romanında bolşevizmin və faşizmin ifşası (çapdadır).
11. Tahiri A. Abay Dağlı pyeslərinin tədqiqinə dair (çapdadır).
12. Tahiri A. “Əsir ruhlar” – həqiqətin ədəbi-bədii təsdiqi (çapdadır).

Абид Тахирли

“ФИЗУЛИ” АБАЯ ДАГЛЫ – НЕЗАУРЯДНЫЙ ПРОДУКТ НАЦИОНАЛЬНОГО ЧУВСТВА

В пьесе “Физули”, изданной в Стамбуле в 1968 году, один из известных представителей эмигрантской литературы Абай Даглы создал художественный образ гениального азербайджанского поэта Мухаммеда Физули. В статье анализируются идейное содержание пьесы, вопросы мастерства, характерные черты Физули и других образов, выдвигаются суждения об их образе жизни и мышления, доводится до внимания значение и актуальность произведения.

Данной пьесой Абаю Даглы удалось впервые не только в эмигрантской, но и в азербайджанской литературе в целом создать художественный образ Мухаммеда Физули, заполнив тем самым «важный пробел в нашей литературе». Основная

идея произведения состоит в том, что народ славится, оставляет след в истории своими великими личностями, выдающимися мастерами, национально-духовным наследием, обычаями и традициями. Эти ценности, передаваемые из поколения в поколение, – источник гордости народа и главный стимул, позволяющий жить с гордой поднятой головой. Хотя в этой идейно актуальной и содержательно интересной пьесе Физули разработан преимущественно в контексте любовных мотивов и творческих идеалов, она тем не менее создает впечатление законченного образа и имеет значение и в плане раскрытия мировоззрения гениального поэта, восприятия его как мыслителя.

Ключевые слова: Эмигрантская литература, пьесы Абая Даглы, пьеса “Физули”, Али Нихад Тарлан.

Abid Tahiri

ABAY DAGHLI'S “FUZULI” PLAY – THE PRODUCT OF NATIONAL SENSE

Abay Daghlı, a prominent representative of emigration literature created the artistic image of the great Azerbaijani poet Mohammed Fuzuli in “Fuzuli” play published in Istanbul in 1968. The idea of the play, craft issues, the characteristic features of Fuzuli and other images are analyzed, their views on life and thinking are put forward and relevance and importance of the work are taken into account in this article.

Abay Daghlı was able to create an image of Mohammed Fuzuli for the first time not only in immigration, but also in whole Azerbaijan literature and “completed the major deficiency of our literature” with this play. The main idea of the work is that the people are known by their great personalities, mighty artisans, national-spiritual heritage, and traditions and remained in history. These values transmitted from generation to generation are the pride of the people, the source of pride and key stimulus to live upright.

Although Fuzuli was mainly involved in the context of love-motivation and creativity in the play interesting in terms of content and actual ideologically, creates an ideal image impression and it was important in the terms of comprehension of the great poet as a thinker and disclosure of their outlook.

Keywords: Immigration literature, Abay Daghlı's plays, “Fuzuli” play, Ali Nihad Tarkan.

Bu iş Azərbaycan Respublikası Prezidentinin yanında Elmin İnkişafı Fondunun maliyyə yardımı ilə yerinə yetirilmişdir. Qrant № EIF- KETPL-2-2015-1(25)-56/48/5